

Arkadiusz Kołodziejczyk, Mirosława Pałaszewska

Tradycje patriotyczne na obrazkach religijnych

Niepodległość i Pamięć 5/1 (10), 121-133

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Arkadiusz Kołodziejczyk, Mirosława Pałaszewska

Tradycje patriotyczne na obrazkach religijnych

Obrazki religijne jak dotychczas pozostają całkowicie poza sferą zainteresowania historyków i kolekcjonerów. Brakuje też na ich temat jakichkolwiek opracowań i przyczynków. Niewątpliwie wpływa na to sztapowość i brak wartości artystycznych tłoczonych w setkach tysięcy egzemplarzy podobizn Chrystusa, Matki Boskiej czy świętych Kościoła. Panuje powszechna opinia o ich znikomej wartości jako źródła historycznego.

Tymczasem sytuacja obrazka religijnego jest podobna do sytuacji znaczka pocztowego. Zdecydowana większość znaczków nigdy nie osiąga poważniejszej ceny ze względu na wysokość nakładu; trafiają się jednak egzemplarze osiągające zawrotną wartość i to nie tylko ze względu na znikomość nakładu, ewidentne błędy druku i rysunku czy datę emisji odnoszącą się do pierwszych lat po wprowadzeniu ich do obiegu w I połowie XIX wieku.

Obrazek religijny jest rówieśnikiem znaczka. Rozpowszechnił się na ziemiach polskich w II połowie XIX wieku, co było związane m.in. z wprowadzeniem nowych technik drukarskich. Podobnie jak wśród znaczków i w powodzi odpustowej tandety wśród obrazków religijnych znajdują się okazy wyjątkowej wartości, zarówno ze względu na walory artystyczne, unikalność drukowanej na odwrocie modlitwy oraz patriotyczny przekaz ikonograficzny bądź religijny. Stają się one cennymi źródłami historycznymi i zabytkami swojej epoki.

Ze względu na specyfikę naszych dziejów ojczystych XIX i XX wieku powiązania Kościoła z losem walczącego o przetrwanie narodowe społeczeństwa było oczywiste. Gdyński kolekcjoner Tadeusz Czajkowski określił ów związek następująco: *spraw patriotycznych nigdy nie można oddzielać od spraw religijnych*. Ma w tym względzie niewątpliwie dużo racji, czego dowodem są m.in. motywy patriotyczne obecne na obrazkach religijnych. Należy przy tym pamiętać o wielu czynnikach. Każdy obrazek religijny, podobnie jak i inne druki kościelne, musiał przejść przez cenzurę diecezjalną. W okresie zaborów w Królestwie Polskim obowiązywała ponadto urzędowa cenzura rosyjska, a w zaborze pruskim przeciwko propagowaniu polskich symboli występowało obowiązujące prawo. W latach I wojny światowej w produkcję drukarską ingerowała cenzura wojskowa. W czasie wojny i okupacji lat 1939-1945 wszystkie druki przechodziły przez cenzurę niemiecką i sowiecką. Wreszcie w latach powojennych cenzura prewencyjna dotyczyła również wydawnictw religijnych - w tym obrazków - a Kościół jako instytucja był aż do lat osiemdziesiątych ograniczany w działalności duszpasterskiej. Z tego względu większość zachowanych obrazków o wyraźnej symbolice patriotycznej była drukowana bez zezwolenia cenzury (zaborczej, wojskowej, oku-

pacyjnej, peerelowskiej). Trzeba mieć także na uwadze fakt, iż Kościół ze względu na swoje powołanie i misję oficjalnie niemal nigdy nie decydował się na wyraźne deklaracje polityczne, stąd pewne treści przekazywano w formie alegorycznej, zawoalowanej, ukrytej w treści modlitwy.

Na koniec rozważań wstępnych wypada podkreślić, iż obrazki religijne, podobnie jak inne akcydensy, podlegają tym samym prawom - najczęściej ich żywot jest bardzo krótki. Brak szerszego zainteresowania zbieraniem i badaniem tego typu mini form drukarskich, brak literatury¹, powoduje trudności metodologiczne w próbach zdefiniowania istniejących trendów, mód czy obowiązujących kanonów ikonograficznych. W przeciwieństwie do innych wydawnictw drukowanych - znaczków, pocztówek, etykiet zapalczanych, nalepek od piwa czy ekslibrisów² (które dorobiły się nawet własnych warsztatów naukowych wchodzących w zakres nauk pomocniczych historii - filatelistyki, numizmatyki, filumenistyki czy birofilii), kolekcjonowanych przez setki tysięcy i miliony mniej lub bardziej zaawansowanych zbieraczy wiedza o dziejach obrazka religijnego jest nadal znikoma.

Wydaje się, że prekursorami obrazków religijnych o motywach patriotycznych były drukowane nielegalnie w okresie Powstania Styczniowego modlitwy (zwłaszcza za ojczyznę) i pieśni religijne. W zbiorach Muzeum Niepodległości³ znajduje się druk o treści religijno-patriotycznej (pozbawiony motywu ikonograficznego) z wezwaniem do Boga o błogosławieństwo dla walczących o wolność Polski - *Modlitwa w czasie wojny. O! Boże Wielki i potężny, Boże ojców naszych...* (o wymiarach 6,8x13 cm). Drugim drukiem tego rodzaju w zbiorach muzeum jest pieśń religijno-patriotyczna skierowana do Boga z prośbą o pomoc i pociechę zapoczątkowana strofą: *Boże lud Twój na kolanach, błaga Cię modlitwą Joba.*

W warunkach popowstaniowych na ziemiach zaboru rosyjskiego niewątpliwie formą przekazu patriotycznego był kult maryjny kreowany m.in. na obrazkach religijnych. Cenzura rosyjska bez większych przeszkód dopuszczała do druku wizerunki Matki Boskiej Częstochowskiej, stawiając często trudności w propagowaniu kultu Matki Boskiej Ostrobramskiej (ziemie zabrane). Obrazki z wizerunkiem Matki Boskiej Ostrobramskiej drukowano natomiast masowo w Krakowie za zezwoleniem Konsystorza Biskupiego; kolportowano także wizerunki jako pamiątki pielgrzymek do sanktuarium wileńskiego.

Utrudnione było także propagowanie kultu Matki Boskiej Kodeńskiej. W 1875 r. kościół p.w. Świętej Anny w Kodniu, w którym przechowywany był cudowny obraz Madonny de Guadalupe, "uprowadzony" z Rzymu w 1631 r. przez Mikołaja Sapiechę, został przez Rosjan przejęty na cerkiew. Czczony przez wiernych obraz Matki Boskiej Kodeńskiej przewieziono do Częstochowy, gdzie przebywał do 1927 r., zanim powrócił do Kodnia. Szczególną nienawiść Rosjan do wizerunku powodował fakt, iż był on obiektem szczególnej adoracji unitów podlaskich.

Nie istniały ograniczenia urzędowej cenzury w Galicji. Przykładem wyraźnego przekazu patriotycznego jest obrazek z 1907 r. "Polska w kajdanach" znajdujący się w zbiorach Tadeusza Czajkowskiego. Pod krzyżem z datami "966 - 1791" i kotwicą stoi

1 Przykładowo *Encyklopedia wiedzy o książce*, Wrocław 1971 nie zawiera żadnego hasła odnoszącego się do obrazka religijnego.

2 Por. *Motywy religijny w ekslibrisie polskim (1918-1988)*. Pod red. ks. Józefa Patera, zebrał Wiktor Dziulikowski, Wrocław 1988.

3 *Powstanie styczniowe. Katalog zbiorów Muzeum Historii Polskiego Ruchu Rewolucyjnego*. Oprac. H. Wiórkiewicz, H. Ozyra, B. Andrzejewska, Warszawa 1982, s. 33 (nr inw. 775/U, 765/U).

Chrystus, przed którym klęczy ubrana na czarno kobieta z koroną na głowie. Ręce ma w kajdanach połączonych długim łańcuchem. Na ziemi leży obraz Matki Boskiej Częstochowskiej i sztandar z datami powstań narodowych 1794, 1830, 1863. Z prawej strony leci orzeł. Nad nim umieszczono datę "3 maj". W głębi widać Wisłę, a za nią fragment Zamku Królewskiego w Warszawie i Wawelu w Krakowie. Pod obrazkiem umieszczono fragment pieśni Alojzego Felińskiego "Boże coś Polskę" (w *Śpiewniku kościelnym* ks. Jana Siedleckiego oznaczonej jako hymn narodowy):

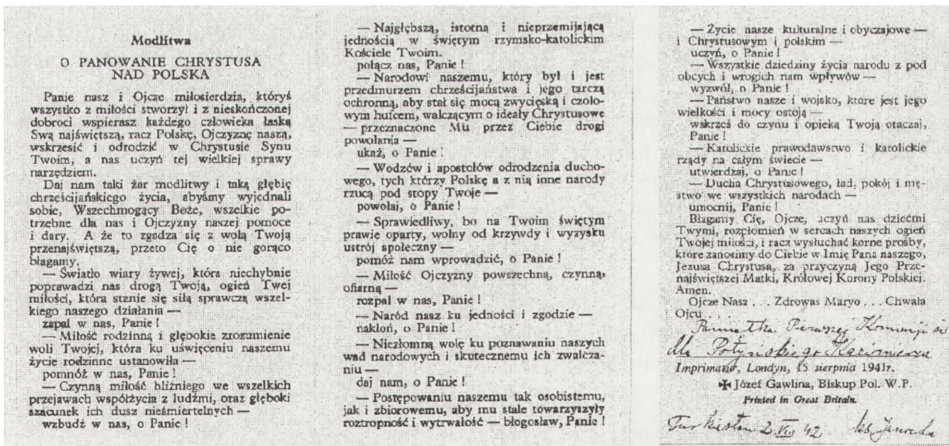
*Przed Twe ołtarze zanosim błaganie,
Ojczyznę, wolność racz nam wrócić Panie!*

Na stronie odwrotnej przytoczono tekst modlitwy. Imprimatur (Pozwalamy drukować) z książecko-biskupiego Konsystorza podpisał J. Kard. Puzyna 29 marca 1907 r. w Krakowie.

W zbiorach Muzeum Niepodległości z kolei znajduje się pocztówka wcześniejsza, prawdopodobnie z 1891 r., przedstawiająca inną wersję "Polski w kajdanach". Pod krzyżem (z datami na ramionach: 1791, 1891) kobietę w czerni obejmuje Chrystus w koronie cierniowej. Na jej czarnym płaszczu widnieją daty powstań narodowych: 1794, 1830, 1848, 1863. Na leżących sztandarach (zawieszonych na jednym drzewcu) widnieją daty rozbiorów Polski: 1772, 1793, 1795. Tak samo widać Wisłę i krakowski Wawel.

Przysłowiową białą plamą pozostaje okres I wojny światowej, lata wojny o granice 1918-1921, zwłaszcza polsko-sowieckiej. Trudno sobie wyobrazić, by rozbudowane i prężnie działające duszpasterstwo Legionów Polskich nie wydrukowało obrazków dla legionistów. Tymczasem nie notuje ich literatura⁴. Podobnie sytuacja wygląda z innymi formacjami polskimi walczącymi na frontach I wojny światowej. Brakuje wiadomości o obrazkach religijnych z okresu powstań śląskich i plebiscytu, powstania wielkopolskiego, wydanych przez kurie polową w okresie wojny polsko-sowieckiej i później w niepodległej Polsce.

Przysłowiową kopalnią jest natomiast okres II wojny światowej. Zaczniemy od edycji kurii polowej Wojska Polskiego kierowanej przez biskupa Józefa Gawlinę, od 1933 biskupa polowego, od 1930 r. naczelnego duszpasterza wojsk polskich na Zachodzie.

4 Ani słowa nie wspominają o obrazkach religijnych w Legionach W.K. Cygan i W.J. Wysocki, *Dla Ciebie Polsko krew i czyny moje. Duszpasterstwo wojskowe Legionów Polskich*, Warszawa 1997.

Kuria wydawała obrazki religijne przeznaczone dla żołnierzy i ludności cywilnej. Seria z 15 sierpnia 1941 r. trafiła m.in. do oddziałów polskich na Wschodzie (armia gen. W. Andersa). Czterostronicowy obrazek z wizerunkiem Matki Boskiej Częstochowskiej i mottem na stronie tytułowej "Tak nas powrócisz cudem na Ojczyzny łono" zawierał wewnątrz tekst modlitwy pt. "O panowanie Chrystusa nad Polską". Ze względu na patriotyczne przesłanie przytaczamy modlitwę w całości (patrz: strona 123).

Obrazki te otrzymywały m.in. polskie dzieci przystępujące na terenie ZSRR do Pierwszej Komunii Świętej⁵.

Dwustronne obrazki z wizerunkiem Matki Boskiej Ostrobramskiej i św. Andrzeja Boboli (o wymiarach 7,1x11,3 cm) zawierały na odwrocie faksimile Imprimatur biskupa Gawliny i krótkie teksty patriotycznych modlitw:

Z tego okresu pochodzi także pamiątkowy obrazek przedstawiający tradycyjną szopkę bożonarodzeniową w kościele w Samarze.

Obrazki religijne o przesłaniach patriotycznych kolportowane były również przez duszpasterstwo II Korpusu i innych formacji na Zachodzie.

W okupowanym kraju wydawano liczne druki konspiracyjne. Nie mogło zabraknąć wśród nich obrazków religijnych z motywami patriotycznymi. Na wydany w 1941 r. (świadczy o tym data na drzewcu

krzyża) obrazku stojąca Matka Boska dźrzyży krzyż z rozpiętą na nim mapą Polski w granicach sprzed września 1939 r. W tle widnieje symboliczna wileńska Góra Trzech Krzyży. Na odwrocie brak tekstu modlitwy i jakichkolwiek informacji. Wydany techniką fotograficzną miał wymiary 7,6x11,8 cm.

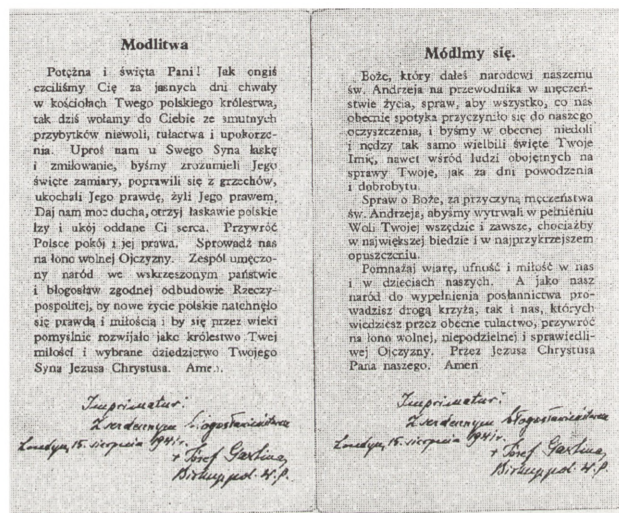
Inny z obrazków (o wymiarach 5x9 cm) przedstawia Matkę Boską Wysiedloną i jako jeden z kilku druków konspiracyjnych, został wykonany techniką trójbarwną w Tajnych Wojskowych Zakładach Wydawniczych Armii Krajowej (TWZW). Matka Boska tuli pod swój płaszcz wypędzonych ze swych ziem Polaków. W ręce trzyma długą łaskę zakończoną znakiem Polski Walczącej. Na odwrocie obrazka opublikowano tekst modlitwy:

O MATKO NAJŚWIĘTSZA...

Jęczy my w niewoli, miasta w gruzach, wyludnione.

Najlepsi synowie mrą w katordze.

Na rozdrożach szubienice.

5 Obrazki te przywiozła z głębi ZSRR w 1946 r. Maria Biesiadecka z Kobrynów, uwięziona przez NKWD w 1940 r., uwolniona dzięki układowi Sikorski - Majski, pracowała następnie jako nauczycielka w domu dziecka. Na dwóch z nich zachowały się zapisy: Pamiątka Pierwszej Komunii św. dla Kapaty Stanisława: "Pamiątka... dla Połyńskiego Kazimierza". Na obu widnieje data 2 VII 1942 - Turkiestan.

Wdowy, sieroty, biedacy mrą z niedostatku i chorób.

Rozpacz targa serca wyrwanych z tona rodzin, śmiertelna trwoga ściska obawą o najbliższych.

Twe wizerunki pohańbiono, figury usuwa się, chcąc i Ciebie wysiedlić.

Matuchno...

Ulituj się, racz męczarnie nasze okazać wraz z Twym przebitym sercem Umitowanemu Synaczkowi, by przyspieszył dzień Zmartwychwstania, abys Ty, Mario "Wysiedlona" mogła niepodzielnie nam królować w kościele, przy ogniskach rodzinnych, w warsztatach i na rozstajach dróg. Amen.

Oryginał znajduje się w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie. Natomiast jego reprodukcję umieszczono w wydanym w Londynie czasopiśmie "Polska Walcząca. Żołnierz Polski na Obczyźnie" (22 VII 1944 nr 29). W zbiorach Muzeum Niepodległości znajduje się inna wersja tego obrazka. Trafił tu wraz ze zbiorem broszur, prasy, ulotek konspiracyjnych warszawskiego kolekcjonera Tadeusza Wysiadeckiego. Rysunek jest ten sam (tak samo trój kolorowy). Nie ma na nim znaku tajnej drukarni (TZWZ). Natomiast tekst modlitwy na odwrocie inny. Pozwala on na datowanie obrazka po upadku Powstania Warszawskiego:

*Pod Twą obronę uciekamy się
Matko Boża Wysiedlona
Ze swej siedziby w Pruszkowie
Przez okrutnego Niemca.
Uciekamy się my wysiedleni,
bezdumni, opuszczeni,
Skazani na głód, poniewierkę...
Wstaw się za nami do Syna
Swego Jedynego
Pana Boga Wszchemogącego,
Aby poprzez chmury wyjrzało
wreszcie słońce
Na tę ziemię umęczoną,
Krwią niewinną milionów
przeziąkniętą,
Aby rozwarły się wrota
więzień i obozów,
A tysiące braci naszej z ob-
czyzny wróciło do Ojczyzny,
Aby pękły okowy niewoli...
Módl się za nami
Święta Boża Rodzicielko,
Aby do serc naszych
Wstąpił błogostawiony pokój
Ku czci Syna Twego
I Pana Boga Jedynego...*

Nie mogło też zabraknąć w czasie II wojny światowej obrazków ze świętą Barbarą, patronką Polski Podziemnej. Święta Barbara trzyma w prawej ręce lampkę, u dołu widnieje znak Polski Walczącej. Pod obrazkiem umieszczono wezwanie: ŚWIĘTA

BARBARO MIEJ W OPIECE LUDZI PODZIEMIA. Druk ten, tak jak i poprzedni powstał w Tajnych Wojskowych Zakładach Wydawniczych Armii Krajowej.

LITANIA DO ŚW. BARBARY

Kyrie eleison, Chryste eleison

Św. Barbaro, Panno i Męczenniczko

" Górom rozkazująca

" Twierdzo na obronę naszą znakomita

" W więzieniu wolna

" Opiekunko górników

" Patronko Polski Podziemnej

" Siostrzo kolporterek

" Strażniczko tajnych drukarzy

" Towarzyszko podziemnych żołnierzy

" Opiekunko łączniczek i kurierów

" Otucho więzionych

" Męstwo torturowanych

" Na śmierć nieustraszona

" Zwycięska bohaterka

Módl się za nami

Abyś nam męstwo i odwagę wyprosiła

Abyś nam cierpliwość i ufność wyjednata

Abyś nam hart i pogodę ducha dała

Abyś konającym z pomocą przybyła

Abyś nam zwycięstwo wyblagała

Przyczyni się za nami

Chryste, który widzisz iż za sprawiedliwą bijemy się rzecz,

Chryste usłysz nas, Chryste wystuchaj nas.

Obrazek został także reprodukowany w "Polsce Walczącej. Żołnierzu Polskim na Obczyźnie" (Londyn 7 X 1944 nr 40).

W stanie wojennym (w 1982 r.) dokonano przedruku obrazka ze św. Barbarą. Druk ten o formacie 9,8 x 7,4 cm jest koloru niebieskiego. Na końcu Litani do św. Barbary podano informacje o oryginale: Powstanie Warszawskie 1944. Ponieważ obrazek ten był reprodukowany w Anglii (o czym było wcześniej) w prasie angielskiej już 7 października 1944 r., należy stwierdzić, że powstał on jednak przed wybuchem Powstania Warszawskiego.

Istnieje też inna wersja obrazka ze św. Barbarą patronką podziemia, wydane 4 grudnia 1983 r. przez CDN z informacją, że litania do św. Barbary powstała 4 grudnia 1943 r.

Dla propagowania treści patriotycznych modlitw posługiwano się często obrazkami, których strona przednia była drukowana legalnie. Do zbiorów Mirosławy Pałaszewskiej trafiła zawartość wykopanego po wojnie żołnierskiego plecaka. Oprócz kilku numerów prasy konspiracyjnej, tekstu przepowiedni było tam kilka obrazków o tematyce religijnej (o wymiarach 4,8x8,8 cm). Każdy z nich jest inny. Natomiast tekst modlitwy umieszczony na odwrocie jest identyczny.

L I T A N I A

Kyrie elejson, Chryste elejson,

Kyrie elejson, Chryste usłysz

nas, Chryste wystuchaj nas.
Od niewoli pod uciskiem wroga -
wybaw nas Panie!
Przez tony wojennej pożogi
Przez zgliszcza naszych miast i wsi
Przez gruzy bombardowanej Warszawy
Przez krew przelaną na polu walki w obronie wiary i wolności
Przez trzy sieroty, które utraciły ojców, mężów i braci
Przez mękę i śmierć powolną więzionych w obozach
Przez męczarnie w Oświęcimiu
Przez mękę i śmierć wygnańców na dalekim Sybirze
Przez tachmany i głów wtrąconych w nędzę
Przez męstwo żołnierza polskiego, który walczy na wszystkich
frontach świata
Przez bohaterstwo lotników i marynarzy
Przez wytrwałość bojowników Sprawy, którzy pracują w kraju bez lęku
przed wojenną kaźnią
W y b a w n a s P a n i e!
O szczęśliwy powrót Twych dzieci rozproszonych po świecie -
O broń i orły narodowe -
O wolność i niepodległość Ojczyzny -
Prosimy Cię Panie!

Trudno dokładnie określić, z jakiego okresu pochodzi tekst powyższej modlitwy. Obrazki te drukowano co najmniej od 1941 r., o czym świadczy adnotacja (na obrazku o identycznym przekazie ikonograficznym) o Mszy Św. Prymicyjnej ks. Stanisława Skrzydlaka odprawionej w Warszawie 4 maja 1941 r.

Tą formą oporu wykazywały żywe zainteresowanie polskie władze emigracyjne. Fakt powyższej litanii w 1942 r. potwierdzają materiały Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rządu RP. 9 grudnia tego roku kierownik Działu Opracowywania Materiałów Krajowych w MSW - Józef Kisielewski pisał do kierownika Działu Radiowego Ministerstwa Informacji i Dokumentacji kpt. Janusza Meissnera:

Wielce Szanowny Panie Kapitanie. Zgodnie z naszą rozmową przesyłam Panu w załączeniu Litanię wydaną w podziemnej Polsce na odwrocie obrazka, przedstawiającego Św. Antoniego z Dzieciątkiem⁶. Tekst litanii jest identyczny z litaniami na obrazkach wcześniej omówionych.

W okresie powojennym trudno mówić o "patriotyzmie" tego rodzaju na obrazkach religijnych. Jako symbole oporu przeciw narzuconemu Polsce nowemu systemowi ustrojowemu i zniewoleniu Kościoła zaczęły pojawiać się motywy Ojca Św. i Matki Boskiej Częstochowskiej. W czasie najczarniejszej nocy antykościelnego kursu w 1954 r. ukazał się m.in. obrazek (o wymiarach 7,1x12,2 cm) upamiętniający 300-lecie założenia klasztoru Sióstr Wizytek w Warszawie. na którym papież Innocenty X błogosławił siostry. W 1957 r. kilka obrazków przypominało o odnowieniu ślubów jasnogórskich.

Najwięcej treści obrazujących ducha oporu społecznego przekazywały obrazki z okazji tysiąclecia chrztu Polski w roku 1966. Władze PRL odrzuciły wówczas propozycję przyjazdu do Polski papieża Pawła VI. Kolportowano wtedy m.in. wydaną techniką fotograficzną o formacie pocztówkowym kartę z wizerunkiem Prymasa Polski

6 Instytut gen. W. Sikorskiego Londyn. Zespół MSW, sygn. A 9 I d/5.

Stefana Wyszyńskiego, poznańskim pomnikiem Mieszka I oraz Bolesława Chrobrego i reprodukcją obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej. Innym przykładem jest obrazek przedstawiający Ojca św. i Prymasa Polski, przedzielonych wizerunkiem Jasnogórskiej Bogarodzicy. Na kolejnym zaś widnieje Prymas Polski wpatrzony w tekst Jasnogórskich Ślubów Narodu Polskiego uczynionych 26 sierpnia 1956 r. (napisanych przez ks. Prymasa w Komańczy 16 maja 1956): *Przyrzekamy uczynić wszystko, co leży w naszej mocy, aby Polska była rzeczywistym Królestwem Twoim i Twojego Syna - Królowo Polski przyrzekamy!* Za nim umieszczono wizerunek orła z rozpostartymi skrzydłami, u góry w lewym rogu spogląda Matka Boska Częstochowska. Obrazek upamiętnia uroczystości, jakie miały miejsce 3 maja 1966 r. na Jasnej Górze. [...] *oddaliśmy nasz ochrzczonej naród Matce Najświętszej w Jej macierzyńską niewolę miłości za wolność Kościoła w świecie i naszej Ojczyźnie* - powiedział o tych wydarzeniach kardynał Stefan Wyszyński podczas uroczystości milenijnych w Warszawie 24 czerwca 1966 r.

W stanie wojennym ukazało się kilka obrazków poświęconych przede wszystkim Matce Boskiej. Jeden z nich z 1982 r. przedstawia Matkę Stanu Wojennego w chustce w pasy na tle murów, otoczoną drutem kolczastym. W maju 1982 r. powstał obraz Matki Boskiej z łezką. Namalowała go Hanna Huskowska-Młynarska, która wychodząc 3 maja z warszawskiej katedry była świadkiem pałowania młodych ludzi przez milicję.

Wiele obrazków powstało w obozach internowanych. Były one odbijane na kopertach lub kartkach. Nie zabrakło więc Matki Boskiej Armii Krajowej, Matki Boskiej Katyńskiej i Matki Boskiej Kozielskiej (z rzeźby Tadeusza Zielińskiego). W 1982 r. wśród internowanych w Nysie powstał wizerunek Matki Bożej Internowanych.

Jako cegiełkę rozprowadzaną przez NSZZ "Solidarność" na Fundusz Pomocy Więźniom Politycznym o nominale 50 zł rozprowadzano obrazek z o. Maksymilianem Kolbą patronem polskich więźniów politycznych, namalowany przez Barbarę Koroczyką.

Na 12 października 1985 r. w *święto Matki Boskiej Ostrobramskiej patronki Litwy orędowniczki pomordowanych w Katyniu, w sowieckich łagrach, opiekunki cierpiących za wiarę w krajach bałtyckich* został wydany także obrazek z Matką Boską Ostrobramską. Wydrukowano go na brązowym kartonie.

NSZZ "Solidarność" wydał także po śmierci Grzegorza Przemyska "Pietę 1983": kobietę trzymającą na swoich kolanach tragicznie zmarłego licealistę.

W ciągu minionego stulecia motyw patriotyczny na obrazku religijnym odgrywał doniosłą rolę. W czasach niewoli budził świadomość narodową wśród ludzi i wzniecał ducha przetrwania. W czasach walki o niepodległość mobilizował do czynu i zaangażowania w budowanie Niepodległej. W mrocznych latach okupacji niemieckiej i sowieckiej podnosił na duchu i zachęcał do oporu. W latach PRL dawał nadzieję lepszej przyszłości, w stanie wojennym stawał się symbolem wolności, zdławionej tylko chwilowo.

Patriotyczny wymiar religijnego obrazka zasługuje niewątpliwie na głębsze przebadanie jego dziejów. Zaprezentowane powyżej przykłady są zbyt nieliczne, by mogły stanowić podstawę do wysuwania dalej idących wniosków niż stwierdzenie, iż odegrał on ważną rolę w budzeniu świadomości narodowej i kształtowaniu patriotycznego społeczeństwa. Choćby z tego powodu należy poświęcić tej formie wydawniczej znacznie więcej uwagi. Skrupulatnie gromadzi się i bada prasę konspiracyjną z różnych okresów, druki ulotne, karty pocztowe i pocztówki, znaczki czy znaki kwestarskie. Czas zająć się także obrazkiem religijnym.

Obrazek pątniczy z wizerunkiem Matki Boskiej Ostrobramskiej kolportowany w Królestwie Polskim, koniec XIX w.

Obrazek z Matką Boską Kodeńską.

"Polska w kajdanach", 1891 r.

Obrazek z Matką Boską Częstochowską wydany przez Kurię Polową PSZ na Zachodzie, Londyn 15 sierpnia 1941 r.

"Polska w kajdanach", 1907 r.

Obrazek konspiracyjny z 1941 r.

Obrazek z drukowaną konspiracyjnie litanią na odwrocie.

Matka Boska Wysiedlona, 1944 r.

Obrazek drukowany techniką fotograficzną na obchody Millenium, 1966

Obrazki drukowane techniką fotograficzną, wydane na obchody Millenium, 1966

Matka Boża Internowanych, Nysa, 1982 r.

Matka Boska Ostrobramska, obrazek wydany przez NSZZ "Solidarność" 12 X 1985 r.

Hanna Huskowska-Młynarska: Matka Boska Częstochowska z łezką, 1982 r.

Reprodukcja obrazka konspiracyjnego z litanią do św. Barbary, 1982 r.

Wszystkie ilustracje ze zbiorów M. Pałaszewskiej i A. Kołodziejczyka.

Pieta 1983 r.

Matka Boska Katyńska, 1982 lub 1983 r.